

אל מעבר שיכתה ומות

מאת משה שמיר

המלכה הסתלקה. בת מרים — שירה, אהבה, שכול, אך מעל לכל: מלכות. בגוף השברירי, העטוי שחורים, באצבעות העדינות, במבט המגשש והנוקב — היתה נגיזות. מן המקור ממנו נבעה שירתה — נבעה גם גבורת-נפשה, גם אצילותה המפיקה כבוד: תחושת השייכות המלאה, המתמכרת עד תום, הבוטחת, הגאה, אל בית ישראל. היתה זו תחושת הזדהות אישית, שהתבטאה בעשרות שירים מסוריימים מאוד, שכותרתם שמות מקדמת הימים ועד דורנו, והתפשטה על פני שירתה כולה, שירת נוכחות מתמדת בליביה של הוויית הדור.

את שיריה שמלפני עלייתה ארצה כללה בספר שקראה לו „מרחוק“, ואילו ספרה הראשון בארץ (1937) נקרא בפשטות: „ארץ ישראל“. בסופו של מחזור שירים של כמיהה ושמת-גילוי ודביקות היא אומרת, באותו ריתמוס פנימי של החלטיות, של חיטוב-דבר, רים, האופייני לה כל כך: „ארצי, ארצי המור ארץ / בחזון עמי הנדלק ונישא...“ — ארצי, עמי, במחזור שירים לירי כל כך, חופשי כל כך ממוסרות. אכן, זו בת מרים: בת מלכים ומלכה, שוררת ומשוררת בבית אביה.

מאות שעות עשיתי במחיצתה, מאז פגשתיה לראשונה בראשית שנות הארבעים בחוג משוררי ה„מודרנה“ של אותם הימים. בעשרים השנים האחרונות היו אלו לרוב שיחות בשניים. לא היה קל להוליך שיגרושיח בחברתה. עם מלכה לא מתווכחים. בדיבור השקט, הלא-נשמע לפעמים, בדילוג מדימוי לדימוי, גם בסקרנות הקשובה — היה שזור קו של כוח מעצב ומצווה, שאפיין גם את שירתה. לא בשם עצמה היחה מדברת או קובעת הלכה, אלא בשמה של אצילות מחייבת מאוד, בשמה של מורשת רוחנית ותרבותית, שאופקיה מלוא תרבות העולם, אך מוקדה ומרכזה מסורת בית אבא. נוהג ידוע שלה, לפנות אל בני שיחה בגוף שלישי, שעשוע חביב עליה, לנזוף ביד-דיה הקרובים ביותר, האהובים עליה ביותר — היו לא רק גינונים-להתמיהה. לא חולין בחיים, לא צרות עין, לא רישול, לא פטופטי שוא, ומעל לכל — לא העמדת פנים. אלה היו מי-דות האצילות המחייבת — ואלה היו מקור החגיגות הבלתי-נפסקת, השאיפה לנפחות — שהם עיקר יסודי בשירתה.

בספרה „דמויות מאופק“ (1941), בסידרת תיאורי דמויות מכפר ילדותה, ישנו שיר על אמה, בו היא מדברת על „חירות גאה של צער“. מן האצילות המחייבת. בת דורות של גאוות צער, גולדה הגבורה המחייבת.

ימים מעטים אחר הכרזת העצמאות של המדינה נפל בהרי ירושלים בנה זוזיק (נחום),

ב.מ. בהתרגשות מאופקת. הביאה לי את ספר שיריה הקטן, בהוצאת הקה"מ. אני מדפדף בו, אך משתדל לא לראות אם רשמה לי איזו הקדשה בשער הספר.

„הוא חושב שספרון זה חשוב לי? או הספר הגדול. איזה ערך למלים? עשרים וחמש שנים אינני כותבת ורק היה את מותו של ז. זהו הדבר היחיד החשוב — מותו. הוא-יודע, כשראיתיו בפעם האחרונה היה המוות כבר חרות במצחו. לא, לא, אינני אומרת זאת היום, ראיתי זאת אז.“

סגנון-הדיבור המיוחד לה, בגוף שלישי, אפילו אל מי שבוודאי לא היו „זרים“ לה. והיא אכן לא כתבה, או כמעט לא כתבה, מאז נפל הבן במלחמת-השחרור. רק בשנים האחרונות, כמו אנוחות שנפלטו מבית-החזה המתאמץ לכבשן, ראו אור שירים מספר, כאילו בעל-כורחם.

איזה ערך למלים, כאשר „שמך צמוד אל שפתי כבכי“? ואף-על-פי-כן. כמובן, האף-על-פי-כן. לא של היוצר — של הקורא. מה יש לו, לקורא, מלבד השירים? הוא קורא, ואם רגע-של-חסד נקרה לו, נרקם החוט המקשר, החי ווייה האמנותית מוצאת שותף. משהו פועם. משהו נחקק. לרוב בלא-יודעין. לימים תימסר המתנה היקרה הלאה, לידיים נוספות.

בת-מרים היתה בת-דורה. היא לא צמחה בתלל ריק, אלא בתקופה מסויימת ובמ-קומות מסויימים. אין משוררים ערטילאיים. מסננת הזמן מנפה את ה„שאריות“ ומותרת, במקרים המאושרים, את החוך שאיננו נפסד, מפני שהוא — הוא עצמו. כך נותן כל אמן לזמנו ולמקומו את המעשר שהם תובעים ואילו לעל-זמן ולעל-מקום הוא נותן את אשר להם.

יוכבד בת-מרים באה מרוסיה, שבה העב-רית נאבכת על עצם חיה, לארץ-ישראל, שבה העברית לוחמת על חידוש תפארתה. היא לא שכחה את גופי-מכורתה, אך לא היססה לאמץ אל לבה את גופי-נשמתה. „חיי, חיי, — כנף ורשף. / חיי, חיי — שביי זהוב. / שמי-שמי ואדמת הדשא / מתחומכם אכה כאסיר בכלוב. // חיי, חיי — ללא דעה מוקדמת / ללא סילוף דיני-מנהג / צרונני-נא אל גמ-גום הרמו / פדוני-נא בפסוק מובהק“. האם הייתה שייכת ל„משמרת“? ובמה נפלגה מע-ליה, במה פרצה מתוכה, במה התעצמה אתה ויכלה לה? באילו נקודות נתאחו היחיד וה-כלל בשיריה? באיזה צומת-דרכי-השיר היה הפרט, בלא כוונת-מכוון, לרבים?

תמיד כאב הקרע. תמיד תשוקת האחדות. „ארצי, ארצי המוארת / בחזון עמי הנדלק ונישא“. „רוסיה — ליבנה באופק / רוסיה — זוגים בליל“.

אין שום ערובות בתוהו הגועש הזה. כל הסיכונים — על המשורר לבדו. אבל שם, הר-חק, מאחורי המישורים, במעמקים החשוכים. מנצנצת בזיו-הכסף-הטהור שלה, הפנינה

הפנינה

מאת משה דור

שנים רבות היחה בת-מרים כמעט נעלמת מבחינתם של קוראי השירה העברית. בפרק-הזמן שבין „שירים לגיטו“ לבין „שירים“, המיבחר שהיא עצמה ליקטה מיצירתה, — רק מעטים ידעו על קיומה. עכשיו אין הרבה טעם בתהייה, מדוע כך אירע ולא אחרת. לפחות אחרי צאת המיבחר, כשהעתו-נים נמלאו לפתע בהערכות לשירי יוכבד בת-מרים, לפחות או יצאה מן הדמדומים לאור. כוונתי למשוררת, לא לאדם. האדם נשאר, על-פי רוב, בדל"ת אמותיו. גם כשהחלו הפר-סים באים, גם אז לא שינתה בת-מרים ממנ-הגה. לא נמנית עם ידידה, לא הקרובים ולא הרחוקים, וההיכרות שבינינו היתה מצומצמת בתכלית, אך ככל הידוע לי, הפרישות מן הק-

יוכבד בת-מרים ז"ל

הל הרחב עמדה בתוקפה אפילו לאחר שנת-עטרה ב„פרס ישראל“.

הכחול והזהב זהרו בשירים. שם נמתחו האופקים, החתירה המתמדת אליהם, שם הפוזי-כיפות-הכנסיות, שם דלקה ארץ-ישראל כרכב-אש, שם נסחפו עולם ומלואו במערבולת שבין שתי המולדות.

מחוץ לשירים — מה היה קיים מחוץ לשירים, אחרי הטראגדיה האישית שכמו נעלה דלת ומיאנה לפתוח?

□

לא-מכבר יצאה מחברת צנומה, בשם „בין אדם לעצמו“, מעין פינקס של הרחורים ותגובות קצרים שרשם עזריאל אוכמני המנוח כינו לבינו. מצאתי שם את הקטע הבא: „עם

איש הפלמ"ח, ומאותו יום נוספה עוד מורשת אחת, מחייבת יותר מכל מורשת אחרת, עמו-קה מכולן וכוללת את כולן, מורשת הבן, מורשת הגבורה המחייבת. רק כעבור שנים רבות (1963) נענתה להפצרות ידידים, סופרים ומשוררים, ובראשם נתן אלטרמן היקר לה מכל ידידה והאהוב עליה מכל בשירה העב-רית, לשוב ולכנס את שיריה כולם בכרך אחד. בראש הספר הקדשה: „לזוזיק בני — לזכרו“. בגוף הספר — ציורים מעובון הבן המחונן. אבל אף לא שיר קינה אחד, אף לא נסיון אחד להגיד את הצער. גדול מדי, עמוק מדי, תהומי מדי — היה השכול לאורח חיים, לבדידות, לגבורה פנימית. היה לו ביטוי בלבוש, בקול, בהיחצבות הסגפנית של הדיוקן והתנועה. אבל לא במלה.

רק בשנים האחרונות שבה לכתוב, אחת לכמה שנים. והבולט בשירים הבודדים הללו מצטרף לשורת דיוקני דמויות שכה היטיבה לעצבן לכל אורך דרכה. זהו השיר „לנתן אלטרמן“, שנכתב אחר מותו ונוסף אל המה-דורה החדשה של כרך כל שיריה. „הנסיד / צח וחכם, נגיד וענו — כך הלך והתהלך ביי-נינו...“ יש מעט שירים של גבורה מחייבת כזאת, של חירות גאה כל כך של הצער.

כתום מלחמת העולם השנייה פרסמה מחזור שיריה „1943 — שירים לגיטו“, אחת העדויות השיריות העמוקות על רעידת האדמה שתוללה השואה בנו, יושבי ארץ ישראל. גם על הגיטו אין לה דברי קינה בלבד, גם לא דברי זעם בלבד. דבר גבורה יש בפיה, ועל כן היא פוחחת בדוד, אשר החליף שמלותיו וברה את לחמו. ועל כן היא מסיימת בביטחון מח-ייב: „סולמי המוצב בשמי-שמי, / בו עולה והולך את מותו לנצח / הגיטו שלי בצוהב הטלאי“.

הגיטו ינצח את מותו, בצוהב הטלאי ינצח את מותו. בהזדהות עם עצמו, בצו השייכות למלכות חיינו — סוד כוחנו לנצח את המוות. וכזאת היא גם השירה. בסופה של אותה מהדורה שניה של כרך כל שיריה כינסה בת מרים גם את ההמנון שלה על השירה, שנכתב בשנת 1938, לפני המבול הגדול — והוא שבועת האמונים הנפלאה ביותר לחיים ולשירתם. השירה היא „אור החיים ויותר מהם, הרי היא נוטלת קווייהם שנפסקו ומאריכה, /

— אל מעבר שכחה ומות...“
ובאקורד חגיגי, נבואי ונאצל, היא מסיי-מת:

„ובתום ואמונה יותר מאז — כמעלה ועוקדת את כל תמציתם של עבר ועתיד — סעורת יגון ושכול הרי את עונה: — אמן ואמן! —

כצופה פני החיים והמוות —
השירה!